

Թարգմ.

Ասա հանգչի քսյոնդ (քահանա) Յան (Հովհաննէս) Մարգիրոսովիչը հայոց կանոնիկոսն ու քարոզիչը՝ ապրեց 70 տարի: Վախճանվեց ի տեր 20.12.1926 թ.: Հարգանք նրա աճյունին: 1927:

Մ.Բժշկյանի օրոք ընդամենով հայ ընտանիքներ են աղըել Գորոգենկայում (Սնյախինց 3 կմ հեռ.), Բերեժանիում, Լիսեցում («Լըշեց») և այլուր¹⁸³: Հիշյալ վայրերում եղած հայոց կրոնական օջախները սպասարկում էին, իբրև կանոն, Լվովից հրավիրված քահանաները:

ԿԱՄԵՆԵՑ-ՊՈԴՈԼՍԿ

Ուկրաինայի այս հինավուրց քաղաքում XIV-XIX դարերի ընթացքում գոյաաւած հայ գաղութը կարևոր դեր է խաղացել լեհահայոց հոգևոր-մշակութային կյանքում՝ դահպանելով իր նիսաուկացը, ազգային հիմնարկությունները, ընկերությունները:

Հայազեաններից առաջինը Ղ. Ալիշանն էր, որ հաաուկ ուսումնասիրության առարկա դարձրեց Լեհաստանի և Ռումինիայի հայկական գաղթավայրերի կյանքը, հասարակական հարաբերությունների պտամությունը հնադույն ժամանակներից մինչև XIX դարի վերջին աասնամյակները¹⁸⁴: Անշուշա, մինչև Ղ. Ալիշանի «Կամենից» աշխատությունը, հրապարակում կար Մ. Բժշկյանի «Ծանապարհորդությունը», ուր վկայված էին ընդամենով սկզբնաղբյուրներ լեհահայոց գաղթօջախների մասին¹⁸⁵:

Վերջին աասնամյակներին հայազիաությունը հարսաացավ Վ. Ռ. Գրիգորյանի եանրակշիռ աշխատություններով, որոնցում ընդամենով սկզբնաղբյուրների հիման վրա դաաորոշված է հաակապես Կամենիցի հայոց գաղթօջախի կաաարած մեծ դերը ողջ Պոդոլյեի դարգացած ալաաաի-րության դարաշրջանի պամության մեջ¹⁸⁶:

Ուսումնասիրողների կարծիքով՝ Կամենիցում հայերն սկսել են աղըել դեռևս XII դարի վերջերին. մինչ այդ նրանք ընակվում էին իրենց իսկ հիմնադրած Վելիկիև և Մալիև Արմյանե գյուղերում, որոնք գանվում են քաղաքից 22 կմ հեռավորությամբ (այժմ կոչվում են Վելիկոդալեսյև և Մալոդալեսյև):

Լեհական թագավոր Կաղիմիր Մեծի (1310-1370) հրովարտակով Կամենիցի հայ ազգա-րնակչությունը ձեռք էր բերել ինքնավարություն¹⁸⁷, որին վերջ արվեց 1790 թ. փեարվարի 3-ին¹⁸⁸:

1475 թ., երբ թուրքերը գրավեցին Ղրիմի թերակղզին, ընդամենով հայեր աեղափոխվեցին

183 Նույն տեղում:

184 Ղ. Ալիշան, Կամենից. Տարեգիրք Հայոց Լեհաստանի և Ռումինիոյ հաուստչեալ յաւելուածովք, Վեմեոիկ, Ս. Ղազար, 1896: Այսուհետև՝ Կամենից:

185 Մ. Բժշկյան, Ծանապարհորդություն ի Լեհաստան . Վեմեոիկ, 1830:

186 Վ. Ռ. Գրիգորյան, Կամենց-Պոդոլյսկ քաղաքի հայկական դատարանի արձանագրությունները (16-րդ դ.), Երևան, 1963 մույմի՝ История армянских колонии Украины и Польши /Армяне в Подолии/, Ереван, 1980. Հեղինակի րազմաթիվ ուսումնասիրությունների մոտավոր ցանկը տե՛ս ոուներեմ այս աշխատության 258-259 էջերում:

187 Վ. Ռ. Գրիգորյան, Կամենց-Պոդոլյսկ..., էջ 32:

188 Նույն տեղում, էջ 42:

Պողոսյե: Այսանդ եկան նաեւ Հայաստանից, Փոքր Ասիայի Հայաշաա վայրերից, ինչպես նաեւ Մուղոլայից արաաւաղթած հոծ զանգվածներ: XVI դարի 60-ական թվականների ավյալներով Հայ ընտանիքների քանակը Կամենիցու Վասնու ի 900-ի (այլ ավյալներով՝ 1200-ի)¹⁸⁹:

1575 թ. այսանդ ապրում էին 300 ընտանիք¹⁹⁰: Հինգ աարի հետ, այսինքն՝ 1580 թվականին, Կամենիցու Վաշվում էր 400 ընտանիք¹⁹¹:

1672-1699 թթ. Կամենիցն ընկավ Թուրքերի տիրապետության տակ¹⁹²: Մեծապես առւթեցին քաղաքի անխաիր ըողոր խավերը, ընդ որում նաեւ Հայերն ու նրանց կրթամշակութային օջախները:

Մ.Բժշկյանի այցելության ժամանակ՝ 1820 թ., Կամենիցու ապրում էր ընդամենը 70 Հայ ընտանիք¹⁹³, որոնք ունեին իրենց գարության և մշակույթի օջախները¹⁹⁴, մեկ աասնյակի Հասնող վանքերն ու եկեղեցիները¹⁹⁵: Թերեւ այդ էր պաաճաւը, որ Կամենիցը ձեռադիր մաայաններում երբեմն կոչվում էր «Լեհական էջմիածին»¹⁹⁶: Այսանդ են ապրել ու գործել ախտնաւոր մաավորականներ՝ ժամանակագիրներ Հովհաննեսը, Օգսենուր, Հակորը, բանասանդ Հովհաննես Կամենիցացին՝ «Պաամություն աաանդամին իսթինու» երկի հեղինակը, փիլիսոփա և ժամանակագիր Սահիանու Ռոջան (1670-1739) և շաա ուրիշներ¹⁹⁷:

Կամենիցը Հայանի է իր պաշապանական համակարգով՝ հղոր ամրոցով, որի կառուցման գործում եռանդուն մասնակցություն է ունեցել տեղի Հայ համայնքը: Երկար աարիններ շարունակ (1768-1785 թթ.) ամրոցի պարեաը Հայադգի գեներալ-լեյտենանտ Յան Դավիդն էր¹⁹⁸, որն իր ոաղմավարական տազանդի ու խիղախության շնորհիվ լեհական բանակի շարքային ղինվորից հասել էր ղինվորական այդ բարձր ասսիճանին: Ամրոցի պարեաի պաշտոնը այնուհետեւ ղաղեցրեց նրա որգին՝ գեներալ-մայոր Յուդեֆ (Հովսեփ) Վիաան (1786-1789)¹⁹⁹:

Հայերի նվիրվածությունն ու անվեհերությունը բարձր գնահաանքի արժանացնելով՝ Լե-

189 Նույն տեղում, էջ 19: Տե՛ս նաև՝ Մ.Բժշկյան, Ըշվ.աշխ., էջ 147, 159-160:

190 Վ.Ռ. Գրիգորյան, Համքարական կազմակերպությունները Պողոսյեի Ռայկական գաղութներում, «Լրարեր Ռասարական գիտությունների», 1981, N.5, էջ 80-88: Տե՛ս նաև՝ История армянских поселений Подолии. Автореф. Докт. Дисс., Ереван, 1975, с. 32.

191 Տե՛ս Փիրգաղա Ղափանցու ճանապարհորդությունը, «Բազմավեպ», 1882, հ.4, էջ 318

192 В.Р. Григорян, История ..., с. 78.

193 Մ.Բժշկյան, էջ 134-136

194 Տե՛ս Edvard Tryjarski, Ze studio w nad rękopisami i dialektem kipczackim ormian polskich. „Rocznik orientalistyczny. XIII. Warszawa, 1960, էջ 34

195 Վ.Ռ. Գրիգորյան, Կամենց-Պողոսյակ..., էջ 26:

196 Նույն տեղում, էջ 28: Հմտ. Е. Сецинский, Исторические сведения... 75.

197 Տե՛ս Sadok Baracz, Նշվ. աշխ., էջ 94:

198 Գեներալ-լեյտենանտ Յան (Հովհաննես) Դավիդը եղել է ընչազորկ Ռայի գավակ:Դոկտոր Յ.Անտոնին, Ռիմք ունենալով Նիմցովիչի վկայությունը, գերքոհիշյալ աշխատության մեջ գրումէ. „Jan Witte...syn ubogiego ormianina..., Dr j. Antoni. Zameczki Podolskie na kresach Multanskich. T.II. Kamieniec nad Smotryczem. Warszawa, 1880, t. 2, str. 68-72 98 106. Յան Դավիդը եղել է նաև ճարտարապետ: Նրա նախագծով և մասնատրումով կառուցվել է Լվովի դոմինիկյան փառաքել տաճարներից մեկը, որ կանգուն է առ այսօր քաղաքի կենտրոնում՝ Հայկական փողոցից ոչ հեռու: Յան Դավիդի ժառանգները հետագայում գրվեցին Վիտ, Վիտտե, դե Վիտտե:

199 Բազմաթիվ ավանդություններ են պահպանվել Յուդեֆ Վիտտեի և գաղեցկուհի Սոֆյայի (հետագայում՝ իշխանուհի Սոֆիա Պոսոցկայա) երիտասարդ տարիների սիրային արկածների մասին: Պատմում են, թե ինչպես Յան Դավիդի տանը աղախություն անող Սոֆյային պատանի Յուդեֆը փոխանակում է խոսիմի ամրոցի թուրք փաշայի ձիու հետ:

Հաստատանի Յան Սորենկի Թագավորը 1685 թ. հունիսի 6-ին արձակած հրովսրտական նշում էր. «...Պեսք է, որ մենք հիշենք Հայ ազգին պաականող մարդկանց կտրիճությունն ու քաջազոր-ծությունը, որ նրանք ցույց են ավել այնքան դարեր տևող մեր Համակեցության ընթացքում Կա-մենիցի. Յուդիվեցի և Լվովի, ինչպես նաև մյուս սահմանային բերդերի պաշապանության դու-ծում»²⁰⁰.

Մասենադրական վկայություններ են պահպանվել Կամենիցի հոգևոր օջախների և Հասա-րական ներքոհիշյալ կառույցների մասին²⁰¹: Նախապես նշենք, որ Սադոկ Բարոնչը²⁰² և ու-րիշներ (Դ.Սյարչինսկի, Տ.Գրոմնիցկի, Ա.Յուկ-Ուոլբ և այլք), հենվելով լատինական լատինացիների վրա, դուռնում են, որ Կամենիցի Հայությունը եկեղեցի է ունեցել դեռևս 1250 թվականին²⁰³: Սակայն ա-ռավել Հայտնիները եղել են Հետևյալները.

1. Ս.Նիկողոյոս եկեղեցի: Կառուցվել է 1398 թ., Սինան խոլիուրեյի միջոցներով²⁰⁴: Նպաս-տավորողների ցանկում տարրեր տարիներին հիշատակվում են էմին պեյը, պարոն Միտկոյի որդի Եոլ պեյը (1522 թ.) և ուրիշներ²⁰⁵: 1577 թ. նորոգման աշխատանքներին նյութական միջոցներով մասնակցել է Լվովի Ս.Ասավածաժին եկեղեցու ղանդակասունը կառուցող մեծահարուստ Անդ-րեաս Կոֆայեցին²⁰⁶: Ս. Նիկողայոսը քանիցս վերանորոգվել է²⁰⁷ 1601-1602 թթ. Գրիգոր վար-դապետի օժանդակությամբ վերանորոգվում կատարում է Կամենիցի դատավորներից Միխնոն, որ ծախսերը հոգալու համար դիմել էր խոջա Անդրեասին²⁰⁸: Ժամանակին Ս. Նիկողայոսի պատերին ագուցված են եղել մարմարակերտ սալաախտակներ²⁰⁹: Ղ.Ալիշանը նշում է. որ այս եկեղեցում է պահվել Սինան խոլիուրեյի դիմանկարը՝ «Սինան՝ որդի խոլիուրեյի. Պիե (1398)» մակադրուկ-յամբ²¹⁰:

2. Գրիգոր Լուսավորիչ. դամբելիս է եղել Հայկական շուկայի հարավային կողմում, հրկիզ-վել և ոչնչացել է²¹¹:

3. Ս.Աստվածածնի վերափոխման եկեղեցի. քանդվել է 1672 թ. թուրքերի ռմրակոծության ժամանակ²¹²:

4. Ս.Սուրբադամի նախասլկու. կործանվել է վերոհիշյալ թվականին, նույն պատճառով:

5. Ս.Խուսի. Կառուցված է եղել քաղաքից դուրս Հայապատկան կալվածում²¹³: Օդեսնա Կա-

200 Վ.Ռ. Գրիգորյան, Կամենց-Պոդոլսկ..., էջ 36 История..., с. 60

201 Մանրստամ տեխ Ս.Шкурко, Армянские архитектурные памятники в городе Каменец-Подольске, ИФЖ, 1968, N 2 с. 233-243.

202 Sadok Baracz, Rys Dziejów ormiańskich, str. 92.

203 В.Р.Григорян, История..., с. 55.

204 Մ.թժկյան, էջ 141:

205 Նույն տեղում:

206 Նույն տեղում, էջ 144:

207 Sadok Baracz, Cudownie obrazy Matki Najświętszej w Polsce, Lwow, 1891, str. 103. Е. Сецинский, Исторические сведения о приходах и церквях Подольской епархии. 1. Каменецкий уезд. „ Труды подольского епархиального историко-статистического комитета, вып. 7 , Каменец -Подольский, 1895, с. 79.

208 В.Р.Григорян, История..., с. 78.

209 Նույն տեղում:

210 Ղ.Ալիշան, Կամենցից, էջ 132-133:

211 Վ.Ռ. Գրիգորյան, Կամենց-Պոդոլսկ ..., էջ 28:

212 Նույն տեղում:

213 Ղ. Ալիշան, Կամենցից, էջ 72:

մենիցացու վկայութեամբ այրվել է թաթարների կողմից, 1613 թ.²¹⁴:

6. Ս.Աստվածաօսնի ավետման եկեղեցին այժմ կանդուն է: այն դանվում է Ս.Նիկողայոսից շուրջ 30 մ հեռավորութեամբ դեպի հարավ-արեւելք: Կառուցվել է 1522թ.: Մասենադրական աղբյուրների համաձայն այսպեղ է թաղված դեպի Հոռոմ 1626 թ. ճամփորդելու մեկնած Մելիքսեդեկ կաթողիկոսը²¹⁵: Սյա դողարիկ կառույցի ներսում է դեպեղված այժմյան քաղաքային արխիվը:

7. Կուսանոց. դանվելիս է եղել վերոհիշյալ եկեղեցու ըակում: Կառուցվել է 1600 թ. Գրիգոր եպիսկոպոս Վարդեցու ջանքերով²¹⁶:

8. Եպիսկոպոսարան. Գանվելիս է եղել Ս.Նիկողայոսի ըակում²¹⁷:

9. Դպրատուն. այրվել է 1602 թ., վերանորոգումն ավարտվել է 1604 թ. Նոյեմբերի 8-ին, պարոն Տոնուշի որդի Միխնո երեցվորիանի վերակացութեամբ²¹⁸:

Ստորև անուն առ. անուն կթվարկենք այն պատմական հուշարձանները, որոնք հասել են մինչև մեր օրերը: Սմիոփելով նշենք, որ Կամենիցի հայ համայնքը երկարաակ, համառ. պայքար մղեց իր աղբյուրի դիմադրի՞ր պահպանելու համար, սակայն ժամանակի անրարենպաստ իրադրութիւնը ե հաակապես Հոռոմի պապի դործակալների և ունիթոոների խժժութիւնները պատճառ. հանդիսացան, որ աստիճանարար մարեր շաաների մոա աղբյուրի ինքնաղիաակցութեան ղղացումը: Յադուբի որդի Նիկոլ Թորոսովիչ եպիսկոպոսը 1652 թ. ընդունեց կաթողիկոսութուն. 1666 թ. հոկտեմբերի 1-ին ժամերդութիւնը կաաարվեց լաինական-կաթողիկական ծեսով, թեե մինչե 1689 թ. դոյութիւն ուներ այսպեղ հայ-լուսավորչաղավան եպիսկոպոսը²¹⁹: Մայրենի դպրոցները փակվեցին և ապա լուծարման ենթարկվեց հայոց ավանդույթներով ապրող երրեմնի ծաղկուն այա դաղթօջախը:

Հայկական պատմական հուշարձաններից այժմ Կամենեց-Պոդոլսկում պահպանվել են.

1. Հայկական ջրհորը- 1638 թ. (Կենարոնական հրապարակում, նախկին քաղաքապետարանի մոա).

2. Սեֆեր Հովհաննեսովիչի աունը -1735 թ. (Կենարոնական հրապարակ, 5).

3. Հայաղղին Ն.Չայկովսկու աունը- XVIII դար. (Կենարոնական հրապարակ, 10).

4. Քաղաքաղուխ Բալասանովիչի աունը- XVIII դ. (Ա.Բերելի փ.5).

5. Հայկական աուն- XVIII դ. (Ա.Բերելի փ. N.2)

6. Յակուր Լեոնովիչի տունը-1646 թ. (Խորհրդային հրապարակ, N.7).

7. Զինվորական նահանգապետ դեներալ Յան Դավիդի աունը-XVIII դ. (Խորհրդային հրապարակ, N.10, այժմյան Հրշեջ խմբի շենքը).

8. Հայոց Խորհրդարանի նկուղահարկերը XVII դ. (Յան դը Վիաանի աան և դպրոցի արանքում).

214 Նույն տեղում:

215 Նույն տեղում:

216 Վ.Ռ.Գրիգորյան Կամենեց-Պոդոլսկ.... էջ 28:

217 Մ.Բժշկյան էջ 140:

218 Նույն տեղում:

219 Նույն տեղում էջ 40: Կամենեցի պատմական հուշարձանների մասին տե՛ս И.С. Винокур, Г.Н.Хотюн, Каменец-Подольский гос.историко-архитектурный заповедник, Львов, 1981. Каменец-Подольский историко-архитектурный заповедник. сост. А.И.Качуровский, О.Н. Винюков, В.И.Донец и др. Киев, 1984 (на укр. яз.).

9. Ս.Մարիամ եկեղեցու հիմնապատերը- XVII դ., այրվել է 1604 թ. (Գողթլի փ., 2).
10. Հայկական երկհարկանի տուն XVII դ. (Գոսպիտալնայա 1).
11. Հայկական հիվանդանոց- XV-XVII դդ. (մինչև 1614 թ. փայտաշեն, Գոսպիտալնայա N.3).
12. Հայագրի Հովհաննեսի տունը-1620 թ. (Գոսպիտալնայա 4).
13. Հայկական տուն՝ որմնանկարներով-XVII դ. (Գոսպիտալնայա N.6)
14. Հայկական տան հիմնապատեր- XVII դ. (փլուզվել է երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ).
15. Հայկական շուկա XV. դ. (այժմյան Խորհրդային հրապարակը).
16. Հայկական աշտարակ -XVI դ. (շրջնործկոմի բակում).
17. Հայկական առևտրական ըորսան -XV-XVII դդ. (այժմ վերանորոգված).
18. Ս.Նիկողայոս եկեղեցու պորտալը- (եկեղեցին քանդվել է 1936 թ.)
19. Ս.Նիկողայոս եկեղեցու դանդակատունը²²⁰ XVI դ. (այժմ՝ վերանորոգված, ինտերյերի պատերին հայտնաբերվել են որմնանկարներ)
20. Հայ միանձնուհիների մատուռ -XVII դ. (շուրջը՝ գերեզմանոց).
21. Հայ հոգևորականության ընակելի շենքը-XVIIIդ.
22. Հայկական փողոցը (այժմ՝ Յա. Սվերդլովի փող.).
23. Ս. Գևորգ վանքը - 1706 թ. (Ռ.Լյուքսեմբուրգի փող. 25).
24. Ս.Ստեփանոս մատուռ - XVI դ. (այժմ՝ կործանված) և այլն²²¹:

Կամենեց-Պոդոլսկից պրակում պետեղված 21 արձանադրությունները հայերեն են, մասամբ լատիներեն և լեհերեն, որոնցից մի քանիսը 1830թ. հրատարակել է Մ.Բժշկյանը: Ահա դրանք.

575. Տապանաքար, սպիտակ մարմարից, քանդակաղարգ. վերին աջ ե. ձախ կողմերը քայքայված: Այժմ գտնվում է քաղաքի երկրագիտական թանգարանի ցուցասրահում: Մի կողմին՝ 3 առդ.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՀՈԹԵՆԻ ՈՐԴԻ ՍՕՂՕՄՕՆԻ ԿՕՂԱԿԻՑ ԳՈՒԼԻԳԻՆ, ՈՐ ՓՈԽԵՑԱԱԻ Ի ԿԵԱՆՍ ԹՎԻՆ ՌՄԺԲ (1763)-ԻՆ:

Ծանոթ. Հոթենը Հարությունի բարրառային ձևն է:

Հրատ. Кучук-Иоаннесов, Древности Вост. т. II с. 48.

576. Տապանաքար, սպիտակ մարմարից, գեղաքտնգակ ըուսական ղարգերով: Նախապես դանվելիս է եղել Ս.Նիկողայոս եկեղեցու մուտքի մոտ²²²: Արձանագրության տակ պատկերված է ծաղկաման, որի կողքերից վեր են խոյանում նոճուղույզ ծառեր: Վիմագրված է 14 առդ ութմիկ ոտանավոր.

220 Ջանգակատունը վերջերս նորոգվեց ճարտարապետ Ա.Դ. Տյուպիչի նախագծով. դա քառակուսի քաղմահարկ կառույց է՝ հսկակականիմ ոչ հարավատ:

221 Հուշարձանների մոտավոր ցուցակը կազմելիս մեզ աջակցել է հնագետ-պատմաբան Ս.Կ.Օկուլոն:

222 В.Р.Григорян, История..., с.78

[illegible]

ՇԻՐԻՄՍ ԱՅՍ ԷՐ ՊԱՀԱՐԱՆ
ՄԱՐՄԵՆՈՅ ՍՈՐԻՆ ԺԱՄՈՒ/ՄԱՀ-
ՎԱՆ,
ԶԻ ՍԱ ԷՐ ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱԿ/ԱՆ.
ՈՎԱՆԷՍ ԱՅՍ ԱԶՆՈՒԱԿ/ԱՆ:
ՍԱ ԷՐ ԵՐԿՐԷՆ ՓԱՐՍԻԱԿԱՆ՝
ԵՐԵՒԱՆՈՒ ՄԵՐԶ ԳԻՒՂԱԿԱՆ,
ՔԱՆԱՔԵՌՈՒ ԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ
ՏԱՆԷ ՈՐԴԻ ԲԱՐԱՂԱՄԵԱՆ.
ՍԱ ԷՐ ԵՂԵԱԼ ԵՐԵՍՆԱՄԵԱՆ,
ՅՈՐԺԱՄ ԷՀԱՍ ԿԵՆԻՆ ՎԱԽ-
ՃԱՆ.
ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՑ ԷՐ ԹՎ.ՌՃ/
ԿԶ (1717)-ԻՆ.
ԱՐԴ ՈՐՔ ԴԻՊԻՔ ԸՍՊՕ/ՍԱԿԱՆ
ԵՒ ԸՆԹԵՌՆՈՒՔ ՍԻՐ/ՈՎ ԱՅՍ-
ՔԱՆ
ՄԻ ԽՆԱՑԷՔ ԶՀԱՅՐ ՄԵՂԱՅՆ
ՀՈԳՈՒՆ²²³

Հրուռ. Բժշկյան, 138:

Լուսաանկ. 161:

577. Խաչքար, փոքր չափսերի, ագուլցված է Աստվածածնի վերափոխման (այժմ սխալմամբ կոչում են Ս. Նիկողայոս - Գ. Գ.) եկեղեցու Հարսվային պատին, արտաքուստ՝ 2 տող.

ԹՎ.Ռ.Գ (1554). ՄԲ ԽԱԶՍ... ՅԻՇԱՏԱԿ Է...ՍԻԱՅԻ...

ԿԱՄԵՆԵՑ-ՊՈԴՈԼՍԿԻ ԵՐԿՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Այստեղ են պաշտպանվում Կամենիցի XVIII դարի Հայ դատավորներից մեկի՝ Իրավարան Նիկողյա Չալկովսկու և նրա տիկնոջ՝ Սոֆիայի արձաթե շրջանակների մեջ վերցրած դիմակարները, որոնք այստեղ են բերված այժմ գոյություն չունեցող Հայկական գերեզմանոցից: Նկարների հետևներում կան սև մեխանոպ յատիներեն կատարված հեռեկայ դրուծյուններ:

578. Ն. Զայկովսկու գիմնականի շո՛ւանակին՝

223 ԼՂ.Բժշկյան. 138, Կրճառումներով: Խ.Կучук-Иоаннесов, Сведения и заметки о старинных армянских рукописях и армянских надписях, входящих в пределы России (II. Армянская надпись в Каменце-Подольском). „Древности Восточные“, т.IV, М., 1913, с. 10):

Լսակի կողմին. AD 1762:

Δ. Τ. Ο. Μ.
PORTRETUM NOBILIS SPBLIS NICOLAI CZAY
KOWSKI, advocati Cudicis Armen,
Civitatis Camenecensis Podoliae Ecclesiae
S. Nicolai Ponti E. Conf.
Pro Perennie Memoria Aplicatum is, idem, vixit
Annorum 63. obiit
anno Salutis 1762, die 14 sbis...

D.T.O.M.

/PORTRETUM/ NOBILIS SPBLIS NICOLAI CZAY/KOWSKI, ADVOCATI CUDICIS
ARMEN,/ CIVITATIS CAMENECENSIS PODOLIAE ECCLESIAE/ S. NICOLAI PONTI
EU CONF/ PRO PERENNIE MEMORIA APLICATUM IS, IDEM, VIXIT/ ANNORUM ...
OBIIT/ ANNO SALUTIS

1762. DIE 14 SBIIS...

Թարգմ.

Քեզ՝ Աստուծոյն, ըրորից ամենահզորին.

Կամենեց-Պոդոլսկի Ս. Նիկողայոս առաջնորդանիստ եկեղեցու ազնվատոհմ և ականավոր
հայ քաղաքացի փաստաբան, իրավաբան (գառավոր) Նիկողայոս Չայկովսկու դիմանկարը՝ երիզ-
ված հավերժ հիշատակի համար: Նա ապրեց... տարի, վախճանվեց Տիրոջ 1762թ. սեպտեմբերի
14-ին:

579. Նկարի ետևում նույնպես սև մելանով գրված է.

Սոֆիա Չայկովսկայայի (նախաամուսնական ազգանունը՝ Քրիստոֆովիչովա) գի-
մանկարի արծաթե շրջանակը նույնպես հարուստ է ըստական զարդանախշերով, թեև
համեմատաբար ավելի պարզ է, քան Ն. Չայկովսկուն:

Շրջանակի երեսին՝ վերուստ փորագրված է A D (յամի տեառն), ստորև 1768:

Δ. Τ. Ο. Μ.

PORTRETUM

Nobilis ac sibilis Zophia de Kzysztowicze, pie
defuncti Nicolai Czaykowski Advocati ludicis
Armecivitatis Came Pod, Consortis Vidua Ecclesia. S.
Nicolai Pontificis 8c. conf: propezeni Memoria
Apelica tum: Vixit Annorum 60 obiit Anno
Salutis, 1768 die 4ta Aprilis.

D.T.O.M./
PORTRETUM/

NOBILIS AC SIBLIS ZOPHIA DE KRZYSZTOFOWICZE,/ PIE DEFUNCTI NICOLAI CZAYKOWSKI ADVOCATI LUDICIS/ ARME CIVITATIS CAME/ POD, CONSORTIS VIDUA ECCLESIA.S./ NICOLAI PONTIFICIS 8C. CONF:/ PROPERENNI MEMORIA/ APLICATUM: VIXIT ANNORUM 60 OBIIT ANNO/ SALUTIS, 1768 DIE 4 TA APRILIS.

Թարգմ.

Քեզ՝ Աստծուն ընդորից ամենահղորին.

Կամենեց-Պոդոլսկի վախճանված փաստարան, իրավարան (դատավոր) Նիկողայոս Չայ-կովսկու այրի, Ա. Նիկողայոս առաջնորդանիստ եկեղեցու հայ հավատացյալ Սոֆիա Քրիստոֆովի-չի դիմանկարը՝ երեզված հավերժ հիշատակի համար: Ապրեց 60 տարի. վախճանվեց Տիրոջ 1768 թ. ապրիլի 4-ին²²⁴:

580. Տալանաքար, կրաքարից, գլխավերևում՝ թևավոր խաչ: Երբորդ տողի շարու-նակությունը եղծված է: Հայանարերվել է Ա. Նիկողայոս եկեղեցու աարածքի պեղում-ներից: 12 առղից վերծանվում է.

ԱՅՍ է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵՆԻ/ Ի ՅԵՐԿՐԷՆ ԱՐԵԻԵԼՑԻ/ Ի ԳԱԻԱՐԷՆ ՆԱԽՋՎԱՆՑԻ/ ԵՒ Ի ԳԵՂՋԷՆ ՄԱՍԸՐՎԱՆՑԻ...ԸՆԹԱՑՔ..., ՈՐ ՓՈԽԵՑԱԻ ԿԵՆԱՅՍ ԱՍՍԻ ԹՎԻՆ ՌԲՃԻԳ (1774)... ԱՊՐԻԼԻ ԻԱ (21):

Ծանոթ. Մասրվան (Մարեվան) դյուղը դնվում է տաճարական Գողթն դավառում. այժմ-յան Օրդուրադի շրջանի Նասրվադ դյուղն է:

581. Արձանագրության ընկոր. վրան՝ 3 առղ.

...ՌԱԻՆ.../ԴՂՈՒՍՏՐ ԲԷԹՐԻ/ՍՆ ԵՒ ԿԵՆԱԿԻՑ...

Լուսանկար, 162

582. Խաչքարի ընկոր, կրաքարից, ընդհանուր և երկրաչափական զարգերով: Ար-ձանագրությունը ձախից կտրված մասում է: Ընթերցվում է.

...ԽԱՉ...ԱԻԳՆԵԱՅԴ. ԹՎԻՆ ԶՂԷ(1548):

Ծանոթ. Լուսանկարը մեղ տրամադրել է ճարտարապետ Ե. Մ. Պլամենիցկայան:

583. Տալանաքար, կրաքարից, շրջված վիճակում գրված է ս. Նիկողայոս եկեղե-ցու նկուղահարկի սենյակներից մեկի ծածկի մեջ: 12 առղից հնարավոր է ընթերցանակել 8-

Ը.
C. L. NIOWROWM /ZOROWZ KTORY CHMIC/...RZEZYWSZYTAT/...

KOKITIZ 40 DG MPZGLUAPRZENIOS.../ SLED CNIESMIEB TRINESCI MARI.../
NAZASSKE NG WSZY LAT 40 D 2/ MARCA ROKI 1777...

Թարգմ. ...որն ապրեց 40...զնաց դեպի անմահություն...ապրելով 40 տարի. (մահացավ) 1777 թ. մարտի 2-ին:

²²⁴ Բնագրից թարգմանեց Մխիթար Հերացու անվ. Բժշկական համալսարանի դոցենտ Լ. Թ. Առաքելյանը:

584. Տապանաքար, կրաքարից. նույն աեղում աղուցված է ծածկի շարվածքի մեջ:
Սկիզբը ե. շարունակութիւնը եղծված են: Կարդացվում է 6 առդ.

ZWLO/10ZL
CABRYELA I
ANNY BOGDA
NOWICZOW
MAŁZAKOW
RADCOWMIA
STAKAMIEŃ.
CAPODOL:
IKOSZAO
--IIISKIE
--IL--

...ZWIO... GABRYELA I /ANNY
BOGDA/NOWICZOW MALZAKOW/
RADCOW MIASTA / KAMIEN/CA
PODOL...

Թարգմ. ...աճյունները Գարրիել և
Աննա Բոգդանովիչ ամուսինների. Կամենեց-
Պոդոլսկի քաղաքային խորհրդարանի ան-
դամների...

Ծանոթ. Նկատի է առնված այն պա-
րագան, որ Գարրիել Բոգդանովիչը կամենի-
ցաՀայուկյան ինքնավարության վերացու-
մից հետո(1787թ.) ընտրած է եղել քաղաքա-
յին խորհրդարանի անդամ:

585. Տապանաքարի ըեկոր, կրաքարից: Վերին մասը ջարդոտված է. ընթերցվում է
կիսեղծ 5 առդ.

...ATC.../WOYTA NACYI
ORMIEN/SKIE YCLATO/
IKOSCI ZILO/ ...NE R. 1732.

Թարգմ.

...(Ասա հանդիս) ոսկորները
Հայոց աղդի վոյթ. (դաաա-
վոր)...(մահ.) 1732 թ.

Ծանոթ. Լուսանկարը մեղ
տրամադրել են Ե. Պլամենիցկա-
յան և Ա. Տյուպիչը, որոնք Հայա-
նարները են պեղումների ժամա-
նակ:

Լուսանկ.163

1984թ. վերջերին Կամենեց-Պոդոլսկի ա. նիկողայոս եկեղեցու զանգակաաան հաաակից գան-
ձախույզները հայանարերել են մեծարժեք գանձ. եկեղեցական սրրազան մասունքներ (խաչեր,
սկիհներ, մասնապահարաններ, սափորներ, խուլրեր), ճարմանգներ, շղթաներ և այլն, որոնք
պատրաստված են աարեր ժամանակներում՝ հիմնականում ոսկուց և ընգելուզված են թանկար-
ժեք քարերով(ավելի քան 400 նմուշ): Դրանց մեջ կան նաև այնպիսի իրեր, որոնք ունեն հայերեն
և լեհերեն արձանագրութլուններ:

Կամենեց-Պոդոլսկի քաղաորհուրդը և միլիցիայի ռաժանմունքը թույլ ավեցին պրոֆեսորներ
Վինոկուրի, Բաժենովի և երկրագիտական թանգարանի աշխատակիցների ներկայութլամբ ծանո-
թանալ գանված իրերին: Մեզ համար կարևոր արժեք էին ներկայացնում հեաեյալ արձանագ-
րութլունները.

586. Մսիհ արծաթյա. ոսկեջրած, պաավանգանի ստորև՝ շրջանաձև.

ՅԼԻԵԼԱ.ՅԼԱ.ԼԿ Է ՍԿԻՀՍ ՊՐ ՄԻՆՈ ԵՐԵՍՓՈԽԼԱ.ԼԵԻՆ. ՇԻՆԵՑԱԻ ԹՎ. ՌԼ (1581):

Ծանոթ. Միխնո երեցիոխանը պարոն Տոնուշի որգին էր, որ 1604թ.նորոգել տվեց Կամենիցի
հայոց գալրաաունը: Արձանագրութլան սկզբում արված է նվիրատուի առհմանշանը, որի վրա ըն-
թերցվում են լատիներեն M(Միխնո) T(Տոնուշ) տառերը: Միխնո երեցիոխանը հիշված է իրրև գա-
տավոր և պաաախանոգ 1574 թ. փետրվարի 16-ին Կամենիցում աեզի ունեցած հայկական գա-
տարանի նիստերից մեկի ժամանակ²²⁵: Նա ռաղմաթիվ նվիրաավութլուններ է կաաարել էջմիած-
նին, Կամենիցի, Լվովի, Զամոսայեի, Կիևի, Լուցկի հայոց եկեղեցիներին և հայ հոգևորականու-
թլան առանձին ներկայացուցիչներին²²⁶:

587. Ոսկեձույլ սիրա, որի կենտրոնական մասում փորագրված է 5 տող.

DO KOŚCIOŁA ORMIANSKIEGO DO MATKI BOSKIEJ/ FUNDACYI EMILY DE/
YLICAL Z POZA/TOWSKICH DNIA 30 SIERPNIA/ 1855 ROKU/ WAZY 81 3/4
ZOŁOTNIKÓW.

Թարգմ.

Հայոց Ասավածամայր եկեղեցուն՝ Պողատովսկիներից (Պոժաաովսկիներից) էմիլիայի նվի-
րաավութլունը. 1855 թվականի օգոսաոսի 30-ի օրը: Կշուում է 81 3/4զուոանիկ:

Ծանոթ. Մեկ զուոանիկը հավասար է 0,4265 գրամի, ուստի այս մասունքը կշուում է 34,87
գրամ ոսկի:

588. Հայկական ջրհորի մուտքի պատին սագուցված ցուցանակին՝ ուկրաիներեն 3
տող.

ВІРМЕНЬСКИЙ/ КОЛОДЯЗЬ./ 1638.

Թարգմ. Հայկական ջրհոր 1638:

Արձանագրութլուններ, որոնք ալժմ տեղում չկան

589. Ս. Նիկողայոս եկեղեցու մերձակայքում կառուցված շենքի ծածկագերանե-
րից մեկի վրա.

225 Վ.Ռ.Գրիգորյան, Կամենեց- Պոդոլսկ..., էջ 214-215

226 Տե՛ս Н. Ш. Рашба, Общественно-политическая жизнь армянской колонии в Каменце-Подольском /XVI-XVII вв/ ИФЖ, 1976, N 4 с. 110.

Աւգնականութիւնսմ]ը Հօր ամենակալի եւ թելադրութեամբ Որդոյն Միութնին սոսա-
ցաւ զսուռնս դայս պը. Ծառուկն որդի Խաչերեսին ի վայելումն անձին իւրոյ եւ զաւա-
կաց իւրոց. ԱԾ բարով վայելել տացէ. ամէն: Թվ. Հայոց ՌՀԴ (1625), մարտի ամսո ժե
(15):

Հրատ. Բժշկյան, 154-155:

590. Նույն սուան առաջին սենյակի առաստաղի գերանին.

Երանեով է ալը, որ երկնչի ի ՏԼեառնէ]եւ դնայ ի ճանապարհս նորա. զվաստակս ձե-
ռաց քոց կերիցես: Երանի է քեզ եւ բարի ելիցի Կիւն քո որպէս այգի վայելուչ յանկիւնս
տան քո որդիք քո:

Անուկն Այ շինեցաւ տունս ի վայելումն պը. Կիւրեղին. որպէս նորաստուկ ձիթենույ
շուրջ զսեղանով քով. այնպէս աւրհեստի ամենայն մարդ, որ երկնչի ի ՏԼեառնէ տես-
ցէս դու գորգիւ որդւոց քոց խաղաղութիւն ի վերայ ելի:

Հրատ. Բժշկյան, 154-155:

591. Հայոց Արևտրի աան գւտն ըրարավորին.

Զօրութիւն իմ եւ օղնութիւն իմ Տը. եւ եղեւ ինձ փրկութիւն... պը. Յովաննէս շինել ե-
տուր, զի կեր...թվ. ՌԿԹ (1620):

Ծանոթ. Արձանագրության ապակետիպը գտնվում է Լվովի գիտական թանգարանում
(տե՛ս ԿՓ. 00796):

Հրատ. Բժշկյան, 154, Кучук-Иоаннесов, 49.

592. Բնակելի մեկ այլ տան ճակատին.

Ածատուր որդի Տը Պետրոսի. թվ. ՌԼ (1581):

Հրատ. Բժշկյան, 154:

593. Առաստաղի գերաններից մեկի վրա.

Ի Թվ. ՌՀԴ (1725):

Հրատ. Բժշկյան, 154:

594. Բնակարաններից մեկի մուտքին.

Անուամբ Ածային ի վայելումն պը Մելքոն:

Հրատ. Բժշկյան, 155:

Ս. Նիկողայոս եկեղեցու զանգակատուն

Զանգակատան կառուցման աշխատանքներին մասնակցել են Կամենիցի Հայ Համայնքի ըր-
ւոր անգամները: Նպաստավորողները եղել են պան Հրիհորը (Գրիգորը)՝ Զատիկի որդին և նրա կին
Ազիզքոն: Զուլածո զանգերը նվիրել են Խաչատուր եպիսկոպոսը և վերոհիշյալ Գրիգորը (մահ.
1565թ.)²²⁷:

595. Զանգակատան պատին ագուցված սև մարմարե սալաքարերին փորագրած է

²²⁷ Բժշկյան, էջ 142:

եղել հետևյալ բանաստեղծությունը, որն իր այցի ժամանակ վերծանել է Մ. Բժշկյանը.
 Յս՝ Որգի Նոր միածին,
 Որ բարձրացար վերայ խաչին.
 Վս՝ Աղամայ նախաստեղծին,
 Եւ ամենայն զարմից նորին.
 Մարմնովդ եդար գերեզմանին,
 Հոգևովդ իջեր դժոխք ներքին,
 Զաւարն առեր ըզգերողին.
 Եւ դարձուցեր առ հայրենին.
 Աղասեցեր զԱղամբն հին,
 Եւ ընդ նմին ըզծնունդ նորին,
 Որ էր մեռեալ համանդամայն,
 Զգեցուցեր զփառս առաջին.
 Նոյնպէս շնորհեաւ և ար սոցին,
 Զտաճարս այս շինել առողին.
իսոռ փերդատայն.

 Որ հարազատ զու անուանին,
 Ողորմեսցիրու երկր.
 Այլ և կանանց հոգո սորին,
 Մարուխնային, Թուրվանտային.
 Եւ ամենայն ծննդոց...
 Զի ի հալալ արդեանց գանձին,
 Ետուն իւրեանց յղձամար սրտին.

 Այ.....
յա աշտարակին.
 'Ի յօգնութի այս մեծ ծախին,
 Ընծայեցն զու...իլին.
 Վս՝ Հոգւոյ իւրոց ծնողին.
 Զոր արն դասէ խորանս վերին.
 Ով ոք
 Ասասցէ զար ողորմին.
 Նորա յանցանքն միշտ քաւեսցին,

Ի թվին ու Հայոց մեծին.
Ձր թիւ առեւին,
Յորժամ զսա կտրց.....

.....
Ղկսուկենն աւ Մուսիսին.
Աթուռապազ սր Գրիգորին.
Եւ ըսրկալաշ.....որջորջին.
Յինէն նորոգ ըսնս այս լիցին,
Պասաճառ ընսւի.....

...լուկ անուամբ երէց կոչիմ»:

Ծանոթ. Ինչպես տեսնում ենք, պանդակատունը կառուցվել է Հայոց ՌՁԲ(1633)թվականին, Մովսես Խոսրովանցի կաթողիկոսի մահվանից առաջ: Այժմ վերանորոգված է ուկրաինացի ճարա-
րապետ Ա. Դ. Տյուպիչի նախագծով:

Հրատ. Բժշկյան, 138-139:

596. Ս. Նիկողայոսի մոտ եղած տապանաքարերից մեկի վրա եղել է հետևյալ ար-
ձանագրությունը.

ԹՎ. ԶՂԲ (1343). Վախճառնեցաւ եւ թաղեցաւ պան Յակոբը՝ Ամիրջանի որդին²²⁸:

ԺՎԱՆԵՑ

Դնեստր գետի ափին Հիմնադրված այս գեղաանսիլ փոքրիկ քաղաքը վարչատարածքային
ընթացքներ 24-ամ հեռավորություններ գետի հարավ-արևմուտք: Հայերն այստեղ եկել են Մովսէս-
յից և Վախճառից, XVII դարի 70-ական թվականներին²²⁹: Գաղութի ծաղկման ժամանակ եղել
են 100 տուն Հայեր²³⁰. նախապես ունեցել են փայտաշեն եկեղեցի, որի փոխարեն հողերը հովիվ
Գրիգոր Գանկելի նախաձեռնությամբ կառուցում են ս. Գրիգոր անունով քարաշեն առճար²³¹:
Օծումը անդի է ունեցել 1791 թ. նորոգումից հետո²³²: Ճարարապետական հորինվածքով ս. Գրի-
գորը կրել է եվրոպական վերածնունդի կենտրոն: Մ. Բժշկյանի օրոք (1820-ական թթ.) ժվանեցի
Հայկական եկեղեցին անցել էր լեհերին, և Հայ Համայնքն արգեն ենթարկվել էր ուժացման²³³:

Այսպես են թաղված ժվանեցի շատ Հայորդիներ, ընդ որում նաև Գրիգոր Գանկելի²³⁴:

228 Ա. Սուրենյանց, Ճամայարհորդություն դեպի Սերսոնի մահամզ, Բեսարաբիա և Պոդոլիե. «Մասնաց ա-
ղավմի եւ ծիսական Հայաստանեայց». Թեոդոսիա, 1863, օգոստոս 1, էջ 246:

229 В.Р.Григорян, История..., 138-139.

230 Մ. Բժշկյան, էջ 131-132:

231 В.Р.Григорян, История..., с. 139.

232 Մ. Բժշկյան, էջ 132-133, 134:

233 В.Р.Григорян, История..., с. 114.

234 Там же, с. 139.